

Wettstein, Domonkos: Self representation at the beginning of the Twentyfirst century

Citation: Metszet, Vol 13, No 3 (2022), pp 22-27,

<https://doi.org/10.33268/Met.2022.3.2>

Received: 09 May 2022

Accepted: 17 May 2022

Published: 30 June 2022

HOUSE OF ARTS, ZÜRICH,
SWITZERLAND - ARCHITECTS:

DAVID CHIPPERFIELD and
CHRISTOPH FELGER

A clear geometric form punctuated to allow for quality of light and spatial arrangement provides Zurich with a monumental place for the arts. The main task not being to create a monument to its architect, to create a monument to the citizens of this city, an autonomous public building which has long been missing from the cityscape.

01

04

POLGÁRI ÖNREPREZENTÁCIÓ A HUSZONEGYEDIK SZÁZAD ELEJÉN

DAVID CHIPPERFIELD ARCHITECTS: KUNSTHAUS | ZÜRICH

ÉPÍTÉSZ | ARCHITECT

David Chipperfield, Christoph Felger

FOTÓ | PHOTO

Noshe

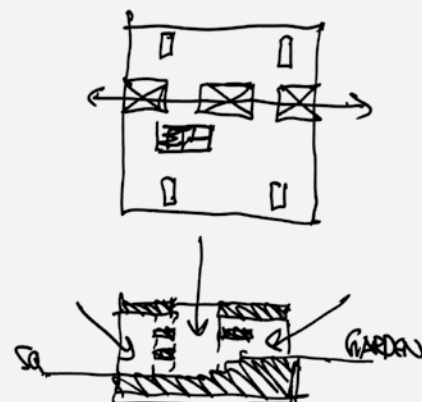
SZERZŐ | AUTHOR

Wettstein Domonkos

A 2021 őszén átadott zürichi Kunstmuseum új épületének megvalósítása több mint egy évtizedig húzódott. A számunkra szokatlanul lassúnak tűnő realizáció okai azonban nem a belterjes politikai machinációkban, hanem a helyi közösség hagyományos vitakultúrájában és a bázisdemokrácia megfontolt döntéshozatalában keresendők. Az alulról szerveződő svájci társadalomban ugyanis nemcsak a különböző szintű törvényalkotási kérdésekről, de a középítkezésekről is a helyi közösségek döntenek. És bár a művészeti kiállítótér az erős identitással rendelkező zürichi polgárság önreprezentációjának is a szimbóluma, mégis pezsgő vita övezte a megvalósítást, a sikeres tervpályázatot követően pedig hosszú évekig mérlegelték a projekt kialakításának lehetőségeit. Ugyanakkor a huszonegyedik századi városok önképét is formáló múzeumok újraértelmezése nemcsak Zürichben, de Európa más nagyvárosaiban, köztük Budapest esetében is meghatározó közéleti kérdéssé vált az elmúlt években. Épp ezért érdemes lehet közelebbről is megvizsgálunk, hogyan jelenhet meg egy polgári közösség önképe a kultúrafejlesztésben.

02

03

- 01 A Heimplatz felőli homlokzat
- 02 Az épület mögötti művészeti kert
- 03 Konceptió rajzok a főbb térbeli kapcsolatokkal
- 04 A régi és az új épület közti kapcsolat a térmetszeten

—A Kunstmuseum Zürich történeti városmagjának peremén helyezkedik el. Több elemből álló épületegyüttese különböző karakterű városrészek közé ékelődik: egyrészt a reformáció centrumaként ismert Grossmünster templom körüli városnegyed, másrészt a domboldalon elterjeszkedő egyetemi kampusz közti területen épült fel. A múzeumot eredetileg Karl Moser tervezte és 1910-ben nyílt meg, majd a huszadik század folyamán már többször bővítették, először 1958-ban a Pfister testvérek által tervezett szárnyal, majd 1976-ban az Erwin Müller féle bővítéssel. [1] Azonban az ezredfordulón a korszerű múzeumi igényekhez igazodva egy új, nagyobb léptékű fejlesztés igénye fogalmazódott meg. A rendelkezésre álló kiállítóterben ugyanis a múzeum rendkívül gazdag műgyűjteményének mindössze 10%-át tudták egyidejűleg kiállítani, miközben a nemzetközi sztenderd 20%-ot mutat. [2] Épp ezért – más európai intézményekhez, így a berlini, bécsi vagy épp budapesti példákhoz hasonlóan – az ezredfordulóra a zürichi múzeum is kinötte korábbi kereteit, és szükségessé vált a bővítése.

—Az építkezés gondolata 2001-ben fogalmazódott meg először, és bár a megvalósításig eltelt 20 év a hazai fejlesztések dinamikájával összevetve érthetetlenül sok időnek tűnik, az autonóm polgári berendezkedésű Svájc esetében ez az összetett és megfontolt döntéshozatali folyamat egy ilyen nagy jelentőségű beruháznál egyáltalán nem szokatlan. A program és a költségvetés kidolgozása mellett a városépítészeti masterplan

kialakítását is a nyilvánosság bevonásával véleményeztették. A fejlesztés ugyanis egy átfogóbb városépítészeti terv, a 2007-ben közzétett Central Campus masterplan alapján formálódott, amely a meglévő múzeum környezetét is rendezni kívánta. A Heimplatz útkereszteződésében a belváros felé eső oldalon két művészeti intézmény, a múzeum és a színház épületei képeznek kapuhelyzetet, szemközt kissé távolabb pedig az egyetemek nagy, szabadon álló épületei kúsznak felfelé a hegyoldalban. Ezt a morfológiai váltást és a hiányzó térfalat az új múzeumépülettel kívánták megoldani. A kiállítóter ugyanis hely hiányában már nem a meglévő múzeum mellett, hanem a tér túoldalán kapott helyet. Épp ezért a régi és az új épületegyüttest föld alatti átjáróval tervezték összekötni, amely a múzeumi útvonal meghatározó dramaturgiai elemeként épülhetett be a koncepcióba. A városépítészeti szándékok szerint azonban az új kiállítóter nemcsak térfalat képez a városi tér felé, de át is vezet a hegyoldal és az egyetem oldalán kialakított művészeti kert felé.

—A 2009-ben kiírt tervpályázat 13 ezer négyzetméter új kiállítóteret irányzott elő, ezzel pedig a már meglévő terekkel együtt 60%-osra növelhették a gyűjtemény egyidejű bemutatásának lehetőségét. Nem véletlen, hogy a sajtóban „a metropoliszok nemzetközi ligájába való visszatérésként” jellemezték a projektet. [3] A múzeum nemzetközi brandépítését a zürichi politika jövőbeni városfejlesztési szándékaival összhangban fogalmazták meg. A protestáns kereskedő

07

06

04

05

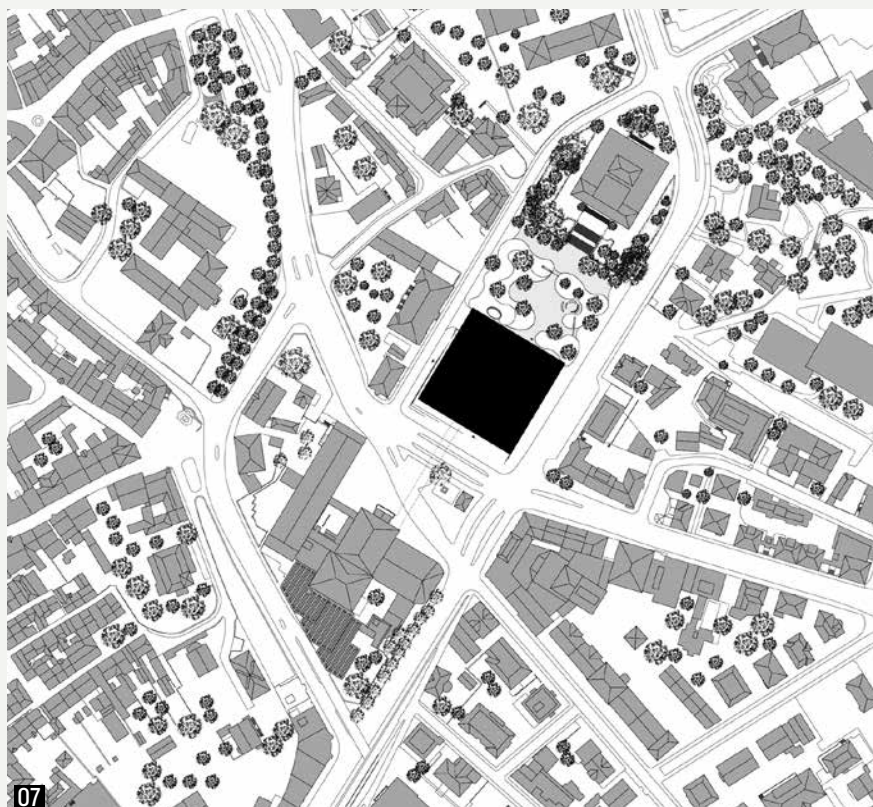
06

08

hagyományokból adódóan ugyanis Zürich Svájc belső hegyvidéki területeihez képest jóval nyitottabb szemléletű városspolitikát folytat. Az elmúlt tíz évben látványos fejlesztési negyedeivel, mint például a toronyházakkal teletűzdelt Zürich West egykori iparterületével, vagy a Hauptbahnhof melletti Europaallee sétányával már demonstratívan a nemzetközi metropolisz státuszt célozta meg. [4] Igaz, az új múzeumépület nem e dinamikusan fejlődő negyedekben, hanem a történelmi belvárosban kapott helyet, amit kezdettől fogva számos kritika ért. Ez a terület ugyanis hagyományos beépítésével még őrzi a történelmi kereskedőváros kis léptékű, személyes karakterét, és érezhetően nehezen engedett teret a muzeológiai intézmény egyre monumentálisabb vágyainak.

—A nemzetközi szintésre igyekvő intézmény státuszát a tervpályázaton részt vevő irodák illusztris névsora is erősítette. A felhívásra összesen 20 iroda jelentkezett, közülük csupán 9 svájci, mellette 8 európai és 3 amerikai stúdió adta be a projektet. [5] Az első díjat végül a brit származású David Chipperfield berlini irodája nyerte el, míg a másodikat a svájci Gigon & Guyer, a harmadikat pedig a német Max Dudler iroda kapta. Chipperfield győzelme a kortárs svájci építészet ezredfordulót követő útkeresését is mutatja. Az elmúlt években ugyanis több nagyobb léptékű fejlesztést is külföldi irodák nyertek el, miközben a svájci építészet fórumain rendre meghatározó téma a léptékváltáshoz és az urbanizáció új kihívásaihoz való alkalmazkodás kérdése. A 2009-es tervpályázat eredménye is aktivizálta a helyi

07

- 05 A sárgaréz borítású bejárat
- 06 A régi és az új múzeumépület a Heimplatz két oldalán
- 07 Helyszínrajz: az új épület az eltérő karakterű beépítések közé ékelődik és határozott térfalakat képez
- 08 A kőhomlokzat Zürich középítkezéseinek hagyományára utal

közéletet, a pályázati anyagokból nyilvános kiállítást rendeztek, majd a beépítési tervet is különböző fórumokon vitatták meg. Épp ezért a civil közvélemény olyan finom részletekbe menő javaslatokat is meg tudott fogalmazni, mint a múzeumépület tömegének 1 méterrel történő visszaléptetését a városi térfalak mértéktartóbb definiálásához. Más felvetések a költségeket vitatták, más feladatokat ugyanis fontosabbnak és előrébb valónak érezték, mint a meglévő múzeumegyüttes bővítését. Végül a népszavazáson 53,9%–46,1% arányban döntöttek a beruházás folytatásáról. Az országban megszokott módon az építkezés megkezdése előtt két évvel a helyszínen kiállították a homlokzat részletének 1:1 arányú másolatát, és állványokkal kitűzték az épület tömegének sarokpontjait, hogy az anyaghasználat és a tervezett tömeg a városi közösség számára is érzékelhető legyen. Végül 2015-ben indulhatott el a kivitelezés.

—Egy elhúzódo megvalósítás mindig kihívást jelent a tervezőknek a „korszerűség” alkotással szemben támasztott elvárásából adódóan. Ugyanakkor Svájcban nem ez az egyetlen példa a „kortárs” építészet megkésett realizációjára. A bázeli Stadtcasino átalakítására kiírt tervpályázatot eredetileg Zaha Hadid koncepciója nyerte meg, de provokatív tervét a népszavazáson elutasították, végül a helyi illetőségű Herzog & de Meuron a konzervatív polgárság

ízlésvilágát ironikusan átértelmező projektje valósult meg. [6] Zürichben a Hauptbahnhof főpályaudvar mellett álló Landesmuseum bővítése az eredeti tervekhez képest szintén majd egy évtizeddel később készült el. A Christ & Gantenbein iroda által tervezett és az ezredforduló áramlataiban inspirálódó topografikus formálású épület azonban a megvalósulás idejére kissé idejét vesztette, így nem véletlen, hogy végül a tervezők több ponton is módosították az épület megjelenését. A Chipperfield-féle Kunstmuseum ugyanakkor klasszicizáló szerkesztésével időtállóbbnak bizonyult, és lényegében az eredeti koncepciót követve valósulhatott meg.

—Az iroda számára az inspirációt a közelben álló, 1842-ben épült régi kantoni iskola adta meg, amely letisztultságával a klasszikus építészeti szerkesztés példája. A tervezők szándékuk szerint a kőhomlokzatokkal Zürich középületeinek hagyományos anyaghasználatát követik, és ezzel a „felvilágosult civil társadalom” identitását fejezik ki. [7] A tektonikus rétegződés az ETH egyetem építészképzését megalapozó német teoretikus, Gottfried Semper elméletére és az általa tervezett, a város fölé magasodó egyetemi főépületre is utal. [9] Ugyanakkor fel sem merült a historizáló formák másolása. A zürichi polgárok identitásában a hagyományokon túl mindig is meghatározó volt a progresszív

01

02

05

Egy hosszú, keskeny föld alatti folyosón át érkezünk meg az új épület több szint magas belső aulaterébe

gondolkodás igénye, ezért a tervezők nemcsak a történeti folytonosságot, de az innovációt is ki akarták fejezni. Nagy hangsúlyt helyeztek a precíz és érzéki anyaghasználatra, a helyi jura mészkőből készült burkolatokat fűrészelt felülettel függőleges lamellás osztással helyezték el. Ez a légies, vázas szerkesztés, bár kőlapokból készült, a környék fachwerkes épületeinek struktúráira is utal. A fa és a kő közti anyagváltás akár még Semper Stoffwechsel teóriájának kortárs átíratára is reflektálhat. [10]

—A belső térszervezésben is meghatározó a monumentalitás és a légiesség kettőssége, amit az anyaghasználat, az újrahaznosított adalékanyagú betonfelületekkel, a tölgyfa és sárgaréz elemek érzéki használatával fejeztek ki. A régi épületből egy hosszú, keskeny föld alatti folyosón át érkezünk meg az új épület több szint magas belső aulaterébe. Itt található a kávézó és a bár, a rendezvényterem, a múzeumi bolt és a múzeumpedagógiai tér. A földszint publikus terei a városi tér belső folytatásaként szabadon bejárhatóak, és a fluid térsor az épület másik oldalán, az egyetem felé kialakított kertbe is átvezet. A múzeumi útvonal térszervezésénél a tervezők saját megfogalmazásuk szerint a „szobák háza” koncepciót kívánták követni, ahol a termeknek eltérő identitásukat határozták meg. [8] Mindegyik terem más és más karaktert fejez ki, amelyet elsősorban különböző méretükkel, tájolással, anyaghasználatukkal és megvilágításukkal artikulálnak. A természetes fény koncepcionális használatával az első szinten a homlokzati lemezekon keresztül oldalról, míg a második szinten felülvilágítókon keresztül engedik be a fényt, ezáltal egy változatos, pulzáló térsor alakul ki. A felső két szint kizárólag a művészeti alkotások bemutatására szolgál, ahol a hatvanas évek modern művészetét, a Bührle-gyűjteményt és időszaki kiállításokat mutatnak be.

—Bár a megnyitót nagy érdeklődés és pozitív sajtóvisszhang övezte, úgy tűnik, az építkezést kísérő pezsgő vita a megvalósítást követően sem csitult el. Az ETH egyik meghatározó építészeti professzora, Philip Ursprung hosszas vitairatot publikált, melyben élesen kritizálta az elkészült épület minőségét. Véleménye szerint „az új Kunsthaus építészete anakronizmus [...] Az épület a művészet elitista felfogásáról tanúskodik, ami egy szelektív történelemszemléletből és a művészethez való hozzáférés szabályozásának igényéből fakad.” [11] Ezzel összefüggésben a múzeum elhelyezését is elhibáztottnak látja, szerinte egy ilyen funkcióra nem az amúgy is sűrű belvárosban, hanem a barnamezős rehabilitáción áteső Altstettenben vagy Regensdorfban vagy

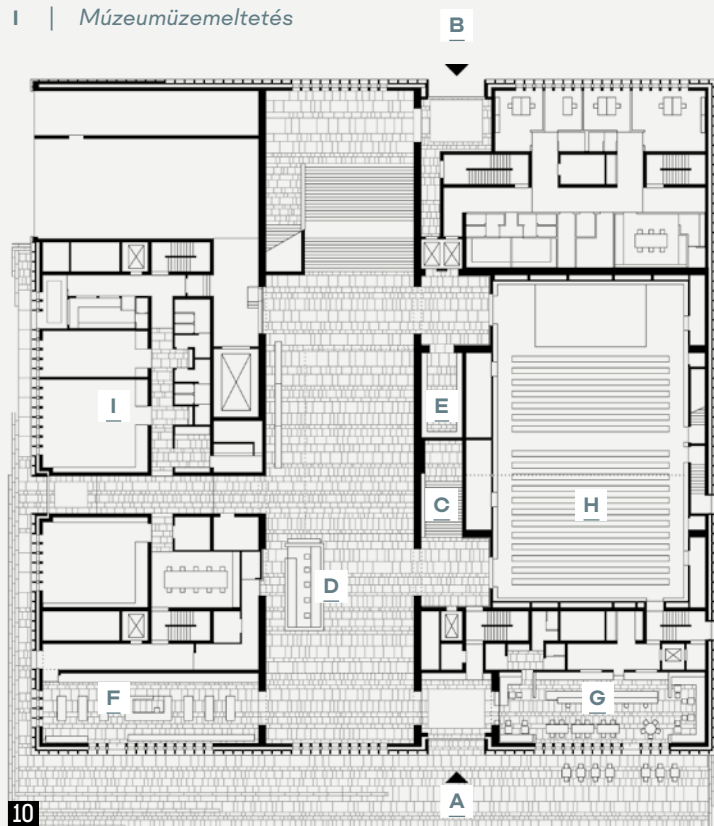

az olyan új városnegyedekben lenne szükség, mint a külvárosi Glattpark. Ugyanakkor azt sem érti, miért nem a tervpályázat sokkal izgalmasabb projektjei közül választott a zsűri, a David Chipperfield Architects szerinte „rendkívül közepes” terve helyett. Bár az épület megnyitásakor a pozitív sajtókritika előszeretettel hangsúlyozta a „fényárasztotta, tágas, nyitott és rugalmas” jelzőket, az épület monumentalitása meglátása szerint merev és nehézkes, ami egyfajta társadalomkritikaként is olvasható. Karakteres véleménye ugyanakkor az ország kultúrpolitikáját kísérő szabad és nyilvános kritikai teret is kirajzolja.

—A Kunstmuseum nemcsak az építészek szándékai, de a megvalósítás folyamatával is a polgári önképet reprezentálja. Az eltérő nézőpontok végigkísérték az épület megvalósítását, kérdés persze, „megéri-e” az elhúzódozó közösségi döntéshozatal, vagyis mit értünk hatékonyság alatt? Bár számunkra szokatlanok és elapróztottnak tűnhet a kollektív gondolkodás, valójában itt nem az épület, hanem a közösség formálása az igazán fontos. És épp ez az autonóm közösségi együttműködés a polgári öntudat záloga, hiszen a város polgárai nemcsak szükségszerű használói egy fejlesztésnek, hanem felelős alakítói is a folyamatnak.

- 09 A több szint magas átlátásokkal tagolt belső közlekedő tér
- 10 A földszinti alaprajz átvezet a városi köztérről az egyetemek felé tájolt kertbe

- A | Bejárat a Heimplatz felől
- B | Átjárás a múzeumkert felé
- C | Feljárat a föld alatti átkötő folyosóból
- D | Recepció
- E | Ruhatár
- F | Múzeumi bolt
- G | Kávézó
- H | Előadótér
- I | Múzeumüzemeltetés

TRODALOM / REFERENCES

- [1] **Loderer, Benedikt:** *Die Baugeschichte des Kunsthhaus Zürich 1910–2020, Die spannende Entwicklung des Kunsthhaus Zürich und seiner Vorläufer in den letzten 170 Jahren*, Verlag Scheidegger und Spiess AG, Zürich 2020.
- [2] „Chipperfield gegen die Zürcher, Der Brite gewinnt Wettbewerb zur Kunsthhaus-Erweiterung in Zürich” *Deutsche Bauzeitung* 2009/2, hozzáférhető: <https://www.dbz.de/artikel/dbz_Chipperfield_gegen_die_Zuercher_Der_Brite_gewinnt_Wettbewerb_zur_Kunsthhaus_87089.html> [utolsó belépés: 2022-04-25].
- [3] **Keller, Deborah:** „Das neue Kunsthhaus Zürich: Zurück in eine internationale Liga?” *Swissinfo*, 2020-11-23, hozzáférhető: <<https://www.swissinfo.ch/ger/das-neue-kunsthhaus-zuerich-zurueck-in-eine-internationale-liga--/46165400>> [utolsó belépés: 2022-04-25].
- [4] **Wettstein, Domonkos:** „Adam Caruso érzelmes vallomása Zürichhez: A brit klasszicizálás és a svájci modernitás találkozása az Europaalleen” *Metszet*, Vol 9, No 4 (2018), pp 20–25.
- [5] „Chipperfield gegen die Zürcher, Der Brite gewinnt Wettbewerb zur Kunsthhaus-Erweiterung in Zürich” *Deutsche Bauzeitung* 2009/2, hozzáférhető: <https://www.dbz.de/artikel/dbz_Chipperfield_gegen_die_Zuercher_Der_Brite_gewinnt_Wettbewerb_zur_Kunsthhaus_87089.html> [utolsó belépés: 2022-04-25].
- [6] **Wettstein, Domonkos:** „Tér-idő illúziók – Mintha egy Esterházy-regényben járnánk, Herzog & de Meuron: Stadtcasino Basel”, *Metszet*, Vol 11, No 5 (2020), pp 38–43.
- [7] Kunsthhaus Zürich (ed): *Das neue Kunsthhaus Zürich, Museum für Kunst und Publikum, Kunsthhaus Zürich: ein Kunstmuseum für das 21. Jahrhundert*, Verlag Scheidegger und Spiess AG, Zürich 2020.
- [8] Kunsthhaus Zürich (ed): *David Chipperfield Architects Berlin und das Kunsthhaus Zürich*, Verlag Scheidegger und Spiess AG, Zürich 2021.
- [9] **Semper, Gottfried:** *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten oder praktische Ästhetik: ein Handbuch für Techniker, Künstler und Kunstfreunde*, München, 1860–1863 (2 kötet).
- [10] **Moravánszky, Ákos:** *Metamorphism: Material Change in Architecture*, Birkhäuser, Basel 2017.
- [11] **Ursprung, Philip:** „Geschlossene Gesellschaft, Der Erweiterungsbau des Kunsthhauses Zürich wird feierlich eröffnet, Er ist ein Monument der Abschottung” *Republik*, 2021-10-01, hozzáférhető: <<https://www.republik.ch/2021/10/01/geschlossene-gesellschaft>> [utolsó belépés: 2022-04-25].

MEGBÍZÓ: Einfache Gesellschaft Kunsthhaus Erweiterung - EGKE; User Kunsthhaus Zürich | Zürcher Kunstgesellschaft | ÉPÍTÉSZET: David Chipperfield Architects Berlin | ÉPÍTÉSZEK: David Chipperfield, Christoph Felger (vezető tervező), Harald Müller | PROJEKTÉPÍTÉS: Hans Krause (pályázat, koncepcióterv), Barbara Koller (vázlatterv, tervfejlesztés, műszaki terv), Jan Parth (műszaki terv, helyszíni tervfelügyelet), Markus Bauer (felelős projektépítész, 2009–2014), Robert Westphal (felelős projektépítész, 2015–2020) | PROJEKTTEAM: Wolfgang Baumeister, Leander Bulst, Beate Dauth, Kristen Finke, Pavel Frank, Anne Hengst, Ludwig Jahn, Frithjof Kahl, Guido Kappius, Jan-Philipp Neuer, Mariska Rohde, Diana Schaffrannek, Eva-Maria Stadelmann, Marc Warrington; Graphics | VIZUALIZÁCIÓ: Konrad Basan, Dalia Liksaite, Maude Orban, Ken Polster, Antonia Schlegel, Simon Wiesmaier, Ute Zscharnt | TERVPÁLYÁZATI CSAPAT: Ivan Dimitrov, Kristen Finke, Annette Flohrschütz, Pavel Frank, Gesche Gerber, Peter von Matuschka, Sebastian von Oppen, Mariska Rohde, Franziska Rusch, Lilli Scherner, Lani Tran Duc, Marc Warrington; Graphics | VIZUALIZÁCIÓ: Dalia Liksaite, Antonia Schlegel, Ute Zscharnt | KIVITELEZŐ ÉPÍTÉS: b + p baurealisation ag, Zurich (Procurement, Construction supervision), PROJEKTÉPÍTÉS: David Michel, Christian Gruober | GENERÁLMENEDZSMENT: Niels Hochuli, Dreicon AG, Zurich | STATIKA: IGB Ingenieurgruppe Bauen, Karlsruhe, dsp - Ingenieure & Planer AG, Greifensee, Ingenieurgemeinschaft Kunsthhauserweiterung, Zurich | GÉPÉSZET: Polke, Ziege, von Moos AG, Zurich; Hefti, Hess, Martignoni, Holding AG, Aarau | ÉPÜLETFIZIKA: Kopitsis Bauphysik AG, Wohlen | TÚZVÉDELEM: Gruner AG, Basel; ContiSwiss, Zurich | HOMLOKZATI KONZULENS: Emmer Pfenninger Partner AG, Munchenstein | FÉNYTECHNIKAI KONZULENS: matí AG Lichtgestaltung, Adliswil (Artificial light), Institut für Tageslichttechnik, Stuttgart (Daylight) | JELZÉSRENDSZER: L2M3 Kommunikationsdesign GmbH, Stuttgart | TÁJÉPÍTÉS: Wirtz International nv, Schoten; KOLB Landschaftsarchitektur GmbH, Zurich